

La irresistible hegemonia del corporatisme i el conservadorisme al camp

Presentació feta la primavera de 1988 a la Universitat de Lleida a propòsit de la publicació de la Vaga dels Tractors (1).

Ignasi Aldomà

Les vagues dels tractors dels anys 1977 i 1978 i totes les reivindicacions agràries que es visqueren els anys de la transició democràtica trasbalsaren l'organització sociopolítica del camp lleidatà, a partir de l'eclosió del sindicalisme agrari democràtic i la irrupció de molts dels seus líders en la política local i general. Malgrat l'hegemonia adquirida pel sindicat capdavanter, la Unió de Pagesos, i malgrat els posicionaments polítics d'alguns dels seus líders, amb el temps es va descobrint que el missatge de transformació era molt minso i que més enllà d'alguns canvis en l'organització política, la realitat social i econòmica es mantindrà fonamentalment estable. En definitiva, les condicions socials i econòmiques pròpies de la pagesia ponentina no plantegen grans contradiccions en el seu interior i de cara enfora els pagesos tendeixen a posicionaments molt semblants que posen per endavant la defensa dels interessos de grup.

La unitat pagesa preval sobre l'estructura de classes.

L'estructura social del camp ve més definida per diferències de grup que no de classes social (2). No hi ha unes contradiccions o confrontacions radicals com les que podrien venir determinades per la propietat dels mitjans de producció. Aquestes tingueren el seu pes al primer terç del segle XX, a través, per exemple, de la qüestió rabassaire a la comarca del Penedès i algunes reivindicacions jornaleres plantejades a Ponent.

En els conflictes de la transició s'esbossa una confrontació entre els pagesos petits i mitjans i la gran explotació. Però es tracta de diferències força circumscrites a la magnitud econòmica i que s'activen a partir de confrontacions polítiques locals. Altrament, aquesta base conflictual, que es pot qualificar de dominant segons l'anàlisi feta de les vagues pageses i els conflictes adjacents, presenta expressions de tipus divers que no sempre són de confrontació. A través dels fets analitzats els dos grups socials agraris esmentats mostren subdivisions prou importants i les seves fronteres sociològiques tampoc són estrictes.

D'entrada la gran explotació adquireix una personalitat notòria i diferenciada quan es produeix una coincidència d'interessos amb la indústria. Aquesta coincidència a través de la propietat o altres mecanismes no es troba, però, generalitzada i, a més, motiva situacions de conflicte diferents amb les explotacions agràries petites i mitjanes. Són els conflictes que poden derivar de les confrontacions entre el productor i el comerciant, l'industrial integrador i el pagès integrat, el pagès cooperativista i la indústria cooperativa, el pagès cooperativista amb la indústria societat privada,...

Molt més nítida apareix la diferenciació pel fet que la gran explotació acostuma a coincidir amb l'empresa amb assalariats. En aquest cas, però, la confrontació no és entre grans explotacions i petits pagesos perquè aquests darrers es relacionen només circumstancialment amb la gran explotació com a treballadors eventuais. El conflicte que es reproduïx és el clàssic entre empresaris i treballadors en la versió camperola d'amos i jornalers, que sí que té o pot tenir una gran potència. Però donat el gruix

social dels jornalers al camp lleidatà i català en general, té molt poca força dinamitzadora. Alguns treballadors es troben, precisament, afiliats al sindicat propi dels pagesos, la Unió de Pagesos, fet que té a veure amb la voluntat unitària i el lideratge més esquerrà del sindicat, que respon s circumstàncies més polítiques.

Fins i tot la diferenciació entre grups socials pagesos es presenta molt difusa per la fragmentació dels interessos entre els possibles grups i la confusió conseqüent dels límits entre aquests. Dins de la gran explotació o gran pagesia, apareixen, per exemple, perspectives i objectius molt diferents si es tracta de terratinents més tradicionals amb assalariats, terratinents de perfil més rendista que donen la seva terra en contracte, empresaris amb interessos directes en la indústria agrària o terratinents vinculats a d'altres sectors productius. Mentre, entre els pagesos petits i mitjans tampoc es deixen de trobar casuístiques similars a les anteriors i apareixen contrastos i interessos contraposats segons la magnitud econòmica de les pròpies explotacions, segons es tracti d'agricultors o de ramaders, segons els pagesos tinguin una dedicació a temps parcial o treballin com assalariats del camp, segons tinguin o no continuïtat a l'agricultura,...

Al cap i a la fi, les diferències a l'interior de la pagesia resulten poc conflictives i prevalen habitualment els interessos o problemàtiques comunes. No existeix la separació nítida entorn a la propietat dels mitjans de producció que divideix obrers i industrials, i tampoc apareixen relacions d'explotació clares entre petites i grans explotacions ⁽³⁾.

La disponibilitat de més o menys terra incideix encara en una separació sociocultural entre petites i grans explotacions traduïda en processos empresarials diferents. Però aquesta separació ha perdut molt pes degut a la pèrdua de valor de la terra davant el desenvolupament de la ramaderia intensiva i l'hortofructicultura en els anys 1960. Altrament, el contrast de les magnituds del capital entre explotacions agràries perd interès des del moment que les explotacions familiars es basen en una estratègia productiva més biològica, fonamentada en les necessitats dels consumidors familiars i la disponibilitat de mà d'obra ⁽⁴⁾.

Les voluntats pageses coincideixen de manera general en la millora dels rendiments productius, de manera que les reivindicacions socioeconòmiques més instrumentals dels pagesos petits i mitjans resulten en general perfectament assumibles per la gran explotació. I aquesta tampoc tindrà cap dificultat a fer seves les propostes dels primers, ni que sigui amb l'objectiu tàctic d'aconseguir posicions hegemòniques dins el sector⁽⁵⁾.

Un sector agrari econòmicament dependent i subjecte a la tutela estatal, el corporatisme

Al cap i a la fi, vista la indefinició i la fragmentació dels interessos a l'interior de la pagesia, no serà difícil que les possibles confrontacions i/o propostes col·lectives acabin essent mediatitzades per tercers aliens al sector. Això serà el fruit d'una situació socioeconòmica de dependència que s'ha accentuat en els darrers decennis. Les claus cal buscar-les en diferents canvis de fons.

En els països occidentals el camp passarà de sector privilegiat beneficiari de la renda absoluta de la terra durant el segle XIX a sector subjecte a l'erosió continuada de les seves rendes durant el segle XX. És el resultat de la internacionalització del comerç de mercaderies, primer, i de la penetració dels capitals i la indústria, després, que trauran a la terra bona part del seu poder monopolista ⁽⁶⁾.

Per altra part, el desenvolupament de la indústria agroalimentària relegarà a un paper cada cop més marginal l'activitat de l'agricultor i ramader productor de

matèries primeres. Aquesta activitat es troba cada cop més mal pagada i esdevé subalterna a través diferents mecanismes de relació o integració vertical.

Tot i que la mecanització comporti un augment de la productivitat de l'agricultura i que aquest augment pugui ser superior al de bona part dels sectors industrials, renda agrària es veu erosionada per la disminució del valor de la venda dels productes. Les indústries de damunt (inputs agraris) i de davall (transformació outputs agraris) guien i controlen els canvis tecnològics i capten la part essencial del valor afegit generat ⁽⁷⁾.

En el context anterior l'Estat ha de córrer en socors d'un sector agrari amenaçat de ruïna. El New Deal que segueix la crisi de 1929 inaugura unes polítiques de protecció del sector agrari que s'expandiran i augmentaran de pes amb els anys. Serà la resposta a una situació d'amenaça de fallida del sector. En aquest cas l'Estat compleix la missió de coixí dels possibles conflictes socials i compleix també altres objectius d'interès com la preservació d'un sector estratègic i la garantia d'un cert grau d'autoabastament alimentari.

L'actuació de l'Estat es pot inscriure també dins el procés d'ampliació de competències per part d'aquest, un procés que acaba abastant el sector agrari. En definitiva, l'Estat, representat per l'Estat central o per la Generalitat, es converteix en agent econòmic i en regulador bàsic de l'economia. En relació amb aquests fets i amb la dispersió dels agents econòmics del sector agrícola, l'Estat assumeix també funcions d'agent tècnic i de difusió d'innovacions i acaba adoptant un perfil que l'apropa al Gran Germà orwelià.

Els pagesos acabaran, al final, en la teranyina de les decisions del Gran Germà Estat. La major dependència econòmica del sector agrari conflueix amb el paper i la voluntat ordenadora de l'Estat, que es desenvolupa a través del corporatisme. Les decisions socioeconòmiques bàsiques es prenen i regulen entre els representants estatals i les cúpules de sindicats i patrons, que s'asseguren la representativitat mitjançant grans corporacions. La negociació amb aquestes esdevé molt més important que la que s'efectua a nivell parlamentari ⁽⁸⁾.

L'Estat necessita una representació agrària interlocutora que legítimi la seva política agrària i la concertació ha de ser, naturalment, el màxim de representativa per ser, al mateix temps, el màxim de dissuasiva en relació a les bases. La gran penetració de l'Estat en el sector agrari (i la pròpia fragmentació social d'aquest darrer) doten, però a l'Estat d'un enorme poder davant els interlocutors agraris ⁽⁹⁾.

Donat el caràcter relegat i aïllat del pagès, l'Estat es pot permetre i en algun sentit requereix un enquadrament directe de la representació pagesa a través de la institucionalització administrativa o el control estatal directe. Es troba en les Cambres Agràries existents en alguns països europeus i que aquí han subsistit amb alguns canvis en relació a les Germandats franquistes. Però, fins i tot en els estats on no existeixen Cambres i hi ha sindicats, aquests realitzen funcions institucionals.

Les organitzacions agràries assumeixen el discurs agrari de l'estat

La trama institucional corporativa té la seva expressió (i justificació) en la confluència de les polítiques i discursos. D'entrada s'observa una coincidència del lèxic utilitzat per les organitzacions conservadores i l'estat, que té la seva expressió màxima en l'"agricultor professional". Tot seguit apareixen coincidències de fons en el tractament del sector agrari o de la pagesia com un tot indiferenciat i en el recolzament del "desenvolupament industrial" de l'agricultura, amb el que això comporta de caiguda de les rendes dels petits pagesos.

En el context anterior el discurs de les forces polítiques que competeixen pels llocs de representació estatal són pràcticament intercanviables. Es minimitzen o simplement s'obliden les confrontacions internes del sector, particularment la que es dona entorn a la propietat de la terra, i es recolza la industrialització i/o desenvolupament de la cadena agroindustrial sense més. Es carrega més o menys el discurs oficial sobre la política d'estructures i els ajuts a l'explotació familiar; però la política de preus, que afavoreix els grans pagesos, es manté com la eina principal d'intervenció.

La representació o sindicalisme agrari que marca un perfil més "professional" o empresarial assumeix el discurs anterior sense gaires problemes i aquesta és la situació dominant als països europeus. Hi ha, però, algunes representacions sindicals minoritàries que en destaquen les contradiccions i plantegen alternatives. Seria el cas típic de França, on sobre la base unitària majoritària de la FNSEA, apareix el discurs contestatari de la CNJA o el sindicalisme comunista singular de la MODEF, entre d'altres ⁽¹⁰⁾.

A Catalunya el sindicalisme unitari es desenvoluparà sota l'impuls i l'hegemonia de forces polítiques progressistes o esquerranes, de manera que l'aparició de sindicats alternatius d'esquerres esdevé complicada. Això fa possible que es mantingui un discurs en la línia unitarista de caire típicament conservador, mentre la contestació sindical neix per la banda dreta i sense un discurs diferenciat gaire clar. Tot plegat té molt a veure amb l'estructuració sociopolítica i partidista del camp i la incidència que aquesta estructuració té en l'organització sindical.

La subjecció político-partidista del pagès a l'escala local

Com apunten alguns teòrics, més enllà de les relacions solidàries que fonamenten l'existència dels pobles o comunitats rurals, les relacions dins les comunitats rurals s'estructuren de manera vertical a través d'un esquema que alguns han anomenat patró-client. Al segle XIX i primeries del segle XX, quan el contrast social era més gran, predominaven les relacions dominades pels cacics. A finals del segle XX el poder autoritari s'ha reduït i apareixen unes dependències més instrumentals que recolzen fortament en el poder local ⁽¹¹⁾.

Els alcaldes i altres responsables de les institucions locals representen, d'una banda, el poder de l'Estat i, per l'altra banda, la representació de la població local. A través d'aquests delegats- representants i dels funcionaris adscrits, els aparells dominants de l'Estat tenen la possibilitat d'exercir un control sobre la pagesia que no té cap paral·lel en la societat urbana, d'entrada, per una qüestió de nombre.

La democràcia política no varia l'esquema anterior, encara que pot comportar algunes adaptacions. La transició democràtica ha facilitat el trencament del poder d'un determinat sector local, especialment d'aquell que s'havia fonamentat en el poder econòmic i havia estat la base del caciquisme. Mentre les relacions entre l'Estat i els representants locals perdran també la força d'un "dictat".

Els representants locals continuen tenint, però, un gran poder sobre els ciutadans en raó de les funcions delegades per la comunitat i l'Estat. El seu marge d'autonomia queda limitat per la mateixa capacitat tècnica, més pròpia dels funcionaris, i les ambicions polítiques que es vulgui projectar a escala superior. En aquest context l'estructura dels partits polítics ofereix una possibilitat de desplegament del poder local important.

L'organització dels partits polítics a nivell local, sobretot en petites poblacions, es confon amb la representació institucional municipal. Fins i tot, en algun cas en que els líders polítics no ocupen càrrecs institucionals, aquests assumeixen un paper

similar als representants municipals com a intermediaris o “aconseguidors” entre els simpatitzants del partit (i d’altres ciutadans) i els membres del propi partit amb responsabilitats en les institucions de l’estat. Aquests representants- intermediaris locals coincideixen amb la figura de l’anomenat “notable” (12).

Les persones o líders locals que es destaquen en la defensa d’interessos públics són fàcilment cooptats per la via institucional a través d’un càrrec de representació política i/o un lloc en la institució local. Des d’aquí poden, teòricament, donar solucions pràctiques a les necessitats de la comunitat local. És aquest, en definitiva, el procés pel qual els líders sorgits dels grans moviments sindicals dels anys 1977 i 1978 forneixen els càrrecs institucionals de la nova democràcia.

Al cap i a la fi, els líders forjats durant les tractorades i sorgits de la base pagesa només poden tirar endavant les seves propostes si s’impliquen en la presa de decisions col·lectives i aquesta comença al nivell local. A través de la implicació en les institucions locals aquests líders aconseguiran, per altra part, trencar l’hegemonia dels grups socials locals dominants del franquisme, els quals es trobaven molt relacionats amb la gran explotació.

Caldrà tenir present, amb tot, que en els primers anys de la transició democràtica els partits polítics tenen una implantació nul·la o molt reduïda a escala local i això estimularà l’emergència d’una expressió política singular i pròpia de les noves elits rurals. Es tracta de les candidatures independents que es presentaran de manera coordinada a les primeres eleccions democràtiques locals i que aconseguiran una forta presència institucional als ajuntaments de la plana i a la Diputació de Lleida sota les sigles IPN, Independents Progressistes i Nacionalistes. Aquest grup o moviment de base fortament agrarista anirà sent absorbit de manera indefectible en el cercle dels interessos estatals representat i monopolitzat pels partits majoritaris.

Les circumstàncies anteriors ens situen davant dues hipòtesis. Primer que de no existir el revulsiu de la transformació democràtica i la mobilització social camperola, els sectors conservadors aparellats a la gran propietat històrica continuarien dominant la política local en raó de l’avantatge de representació exterior que els hi conferia el seu estatus. Després caldria plantejar, ni que només sigui un exercici hipotètic, que les mateixes tractorades i el moviment reivindicatiu agrari de la transició tampoc haguessin estat possibles si hagués existit una forta implantació prèvia dels partits a escala local.

En resum, doncs, les reivindicacions agràries de la transició capitalitzades per la Unió de Pagesos donaran origen a uns lideratges que supliran la mancança d’organització de partit a escala local. En principi, aquests lideratges s’assimilaran a la posició identificada com a “notable d’esquerres” en el context de l’estat francès, que aquí es definirà per oposició als sectors rurals franquistes més conservadors i vinculats amb la gran propietat. Les posicions polítiques d’esquerres no significaran, però, la identificació amb unes propostes i un discurs agrarista diferenciats, sinó que aquests quedaran diluïts dins d’uns plantejaments unitaristes i en un context de relacions de tipus corporativista. En conseqüència, també, la consolidació d’un moviment polític agrari específic esdevé molt difícil, sinó impossible, i els lideratges agraris acabaran identificant-se i repartint-se entre partits considerats d’esquerres i partits considerats de dretes. Tampoc és estrany perquè a efectes de política agrària, com a mínim, aquesta diferència no existeix (13).

¹ . La reflexió fou feta la primavera de 1988 en motiu d'un seminari organitzat pel professor i historiador Manuel Lladonosa a la Universitat de Lleida. El llibre *la Vaga dels Tractors* (Lleida, Virgili i Pagès) fou publicat el març de 1987, després d'uns anys que havia estat realitzat l'estudi que li serví de base. Havien passat, doncs, uns deu anys des de les grans mobilitzacions pageses de la democràcia i de la consolidació del sindicat Unió de Pagesos, de manera que ja era possible començar a jutjar l'evolució que experimentava el moviment pagès i la seva implicació en la política. Les constatacions no s'aparten gaire dels referents teòrics que ja foren introduïts amb la vaga dels tractors. Cal recordar també que aquests referents teòrics adquireixen tot el seu sentit en una societat dominada per l'agricultura familiar com la de les planes de Lleida als anys 1970 i 1980.

² . Sobre la definició de classe o grup social en la pagesia ens podem remetre a Teodor Shanin (*Naturaleza y lógica de la economía campesina*, Anagrama, Barcelona, 1976) o a Eduardo Sevilla-Guzman (*La evolución del campesinado en España, Península*, Barcelona, 1979). Ens pronunciem més aviat pel concepte de "grup social" per desdramatitzar l'ús de "classe social", que no és emprat de manera unívoca per Marx i Engels i que suscitarà diferents aproximacions entre els seguidors, tal com repassa Franco Martinelli (*Clases sociales y sociedades rurales en el pensamiento de Marx-Engels*, Vilallar, Madrid, 1978). Entre les múltiples definicions d'aquest corrent de pensament sobre la pagesia aquesta no arriba a "classe social" o es mostra com una "classe" de menor rang en la confrontació dialèctica que regeix la història, i es presenta generalment com una rèmora del passat destinada a dissoldre's en el capitalisme. Des del Manifest Comunista de Marx i Engels veurem a la pagesia assumir el paper de membre de l'"ordre mitjà", "classe en se, però no per se", representant del mode de producció artesanal, petits productors artesanals o comercials, ...

³ . Kostas Vergopoulos (*Capitalisme difforme*, dins *La question paysanne et le capitalisme*, Anthropos, Paris, 1974, p.220-223) després de posar de relleu la manca d'antagonisme de classe entre petita i gran explotació, apunta que "l'agricultura és depredada com un tot i posa en dubte el sistema com un tot; no lluita contra una classe, sinó contra una societat de classe". En el capítol inicial de l'obra anterior Samir Amin (*Le capitalisme et la rente foncière*, dins *La question paysanne et le capitalisme*, Anthropos, Paris, 1974, p.43) destaca la resistència de l'economia pagesa i la poca importància que acaba tenint la propietat de la terra degut a la desaparició de la renda provocada per la industrialització del sector.

⁴ . Tal com es desprèn del contingut del treball, ens pronunciem clarament a favor de la singularitat o substantivisme pagès proposat per Alexander V. Chayanov (*La organización de la unidad económica campesina*, Nueva Visión, Buenos Aires, 1974), que fins i tot serà reconeguda en els països socialistes per Boguslaw Galeski (*Sociología del campesinado*, Península, 1977) o Jerzy Tepich (*Marxisme et agriculture: le paysan polonais*, Armand Colin, París, 1973).

⁵ . Claude Servolin (*L'absorption de l'agriculture dans le mode de production capitaliste*, dins "L'univers politique des paysans, Armand Colin, Paris, 1972, p. 41-77) aborda l'univers de contradiccions entre petita i gran explotació, que no es tradueix en propostes sectorials oposades. En definitiva, diu C. Servolin, la integració capitalista de la petita explotació no es fa per la seva desaparició o conversió en proletariat agrícola, sinó per l'augment de dimensió productiva i la seva confluència amb la gran explotació.

⁶ . Ens decantem per la proposta de Gilles Postel-Vinay (*La rente foncière dans le capitalisme agricole*, François Maspero, París, 1974) de veure la renda absoluta de la terra com una reminiscència feudal més que com de penetració el capitalisme en l'agricultura. Aquesta s'ha d'analitzar en el context singular de relacions socials que apareixen en diferents territoris i

moments, sense que la penetració del capitalisme es concreti només en el desenvolupament de la gran explotació capitalista.

⁷ . A partir de les teories sobre organització i desenvolupament de l'economia i les cadenes agroalimentàries iniciades per John H. Davis i Ray A. Goldberg (*A Concept of Agribusiness*, Harvard University, Boston, 1957) i desplegades per Louis Malassis (*Economie agro-alimentaire*, Cujas, París, 1973-1986) es desenvolupen interpretacions de l'evolució de les relacions socials del sector agrari com les de Samir Amin abans esmentada. A alguns autors com Amédée Mollard (*Paysans exploités*, Presses Universitaires de Grenoble, Grenoble, 1978) els hi servirà per reprendre un corrent marxista que situa la pagesia com a subalterna en una posició de quasi proletariat.

⁸ . Diferents teòrics com Jean Baudrillard o Pierre Bourdieu (*La Distinction: Critique sociale du jugement*, Éditions de Minuit, París, 1979) situen el gran angle d'observació sobre les relacions de poder i l'estat, amb la seva dimensió simbòlica i cultural, per explicar relacions i processos que escapen a l'observació centrada en les estructures socials o de classe. En l'economia tindrà un desenvolupament a través dels regulacionistes com Michel Aglietta (*Régulation et crises du capitalisme: l'expérience des États Unis*, Calmann-Lévy, París, 1976).

⁹ . Eduardo Moyano Estrada (*Corporatismo y agricultura: asociaciones profesionales y articulación de intereses en la agricultura española*, Instituto de Estudios Agrarios Pesqueros y Alimentarios, Madrid, 1984) desenvoluparia la reflexió sobre el corporatisme en el sector agrari que partia de les reflexions sociològiques més generals sobre el corporatisme institucional i que té a veure també amb les aportacions teòriques anteriorment esmentades. El corporatisme s'assimilava originalment a una articulació de grup professional de tipus més gremial com la que es troba en les cambres agràries franquistes. En el sentit que aquí s'utilitza té més a veure amb l'organització dels interessos professionals que serveix al nou estat keynesià de postguerra fortament intervencionista en el sector agrari. La representació dels interessos professionals no té perquè ser unitària i a l'estat li pot interessar una certa dispersió, però convé que doni recepció i encaixi les polítiques agràries. La voluntat unitària i el caràcter majoritari de la Unió de Pagesos en el context català constitueix, en aquest sentit, un cas molt diferent de la dispersió sindical a nivell d'estat espanyol i s'atansa més al cas francès. El corporatisme implica, en qualsevol cas, l'acceptació de les regles del mercat i la política agrària i els sindicats sectorials troben el seu sentit i justificació en l'obtenció d'acords en les taules de negociació i sobre els temes preestablerts.

¹⁰ . La trajectòria sindical ha estat abordada a través diferents obres com la de Pierre Coulomb i Henri Ballet (*Les organisations syndicales agricoles*, dins "L'univers politique des paysans, Armand Colin, París, 1972, p. 379-443). Philippe Gratton (*Les paysans français contre l'agrarisme*, François Maspero, París, 1972) explota per la seva banda la història del sindicalisme agrari alternatiu a la corrent unitària i dominant. El sindicalisme agrari també ha tingut protagonistes pagesos alternatius reconeguts i traduïts com Bernard Lambert (*Els pagesos i la lluita de classes*, La Magrana, Barcelona, 1979), que tindran una repercussió escassa o nul·la a Catalunya.

¹¹ . Les relacions patró-client esdevenen un tema familiar de les investigacions antropològiques, que és plantejat de manera radical per Julian Pitt Rivers a propòsit d'Andalusia (*The people of the Sierra*, Criterion Books, Nova Cork, 1954). La interpretació serà assumida en obres generals d'àmplia difusió com les d'Eric R. Wolf (*Los Campesinos*, Labor, Barcelona, 1971), que les situa com una forma d'expressió de relacions diàdiques verticals entre pagesos que són característiques de la Mediterrània. Hamza Alavi n'ofereix una contextualització més general amb el terme de lleialtats primordials (*Las clases campesinas y las lealtades primordiales*, dins *Los Campesinos y la política*, Anagrama, Barcelona, 1976). Entre la sociologia troba també un ressò amb Henri Mendras (*Sociétés paysannes: éléments pour une théorie de la paysannerie*, Armand Colin, París, 1976).

¹² . L'anàlisi d'aquesta figura ha estat particularment desenvolupat en la sociologia francesa a través d'una obra destacada com la de Pierre Grémion (*Le Pouvoir périphérique: bureaucrates et notables dans le système politique français*, Éditions du Seuil, París, 1976), amb la investigació més específica de Denis Lacorne sobre els notables d'esquerres al Midi francès (*Les notables rouges*, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, París, 1980).

¹³ . L'anàlisi de les tractorades a Catalunya no es deixa, finalment, gaire lluny de les observacions efectuades per Eric R. Wolf (*Las luchas campesinas del siglo XX, Siglo XXI*, Madrid, 1972) a propòsit de les grans revolucions mundials protagonitzades sobretot en països en desenvolupament. La participació dels pagesos en aquestes revolucions pren el caràcter tràgic de contribuir al triomf de les propostes d'uns determinats grups aliens al món pagès sense fer avançar un missatge propi (la "llibertat o autonomia" del propi grup), que tampoc s'acaba d'identificar i reconèixer en el conflictes socials més globals.